

Gemma TRIBÓ TRAVERIA, *La superació de la crisi agrària de finals del segle XIX al Baix Llobregat (1860-1930)*, Publicacions del Centre d'Estudis del Baix Llobregat, 2021, 407 pàgines.

Aquest llibre completa l'onada de treballs sobre història agrària de Catalunya que es van iniciar als anys vuitanta. Recerques meves, d'Enric Tello, Enric Vicedo, Rosa Congost i d'altres, sota l'impuls d'Emili Giralt majoritàriament, van generar un cos de coneixement molt important sobre moltes àrees geogràfiques de Catalunya. Gemma Tribó va presentar la seva tesi el 1989 –vaig tenir el plaer d'estar en el tribunal–, que s'emmarcava precisament en aquesta línia de treball. El coneixement de Catalunya necessitava una recerca sobre els canvis en el món rural al Baix Llobregat perquè, sens dubte, era una àrea amb unes característiques molt diferents de les d'altres parts de Catalunya. Ara, basat en aquella tesi, veu la llum aquest llibre, però reelaborat i amb una visió ampliada. El llibre és una aportació clau en el coneixement de les transformacions agrícoles del Baix Llobregat.

L'estudi se centra fonamentalment al Baix Llobregat Sud, el que s'anomena la riba esquerra, la riba dreta i el delta. Som davant d'un espai agrícola –la industrialització i l'ocupació urbana del territori arriben molt més tard– que té l'avantatge d'estar a tocar de Barcelona, cosa que hi fa sorgir una agricultura especialitzada de pagesos que van a la ciutat a vendre-hi els seus productes i a comprar l'adob per a les terres. Aquest model insinuat al segle XVIII es va expandir al segle XIX, quan el 1819 es construeix el canal de la Infanta o de l'Esquerra, el 1874 el de la Dreta i el 1894 s'exploten les aigües subterrànies. Una bona part es va convertir en terres de regadiu (el 40% del total del territori estudiat el 1930), que, amb la millora de les comunicacions (carreteres i ferrocarrils), donen al territori una situació privilegiada. El model que havia començat als pobles de l'esquerra, s'estén ara a un delta que comença a ser colonitzat.

L'estudi de la població i l'estructura socioprofessional mostren que el territori estudiat no estava gaire poblat (18.000 habitants), població que es manté estable i s'accelera cap al 1920, quan l'espai esdevé l'expansió de noves fàbriques i indústries i una bona part dels milers d'immigrants aragonesos, valencians i murcians s'hi comencen a instal·lar. El món rural haurà d'aprendre a conviure amb la nova realitat urbana. No sembla, però, que encara sigui una agressió. Des del punt de vista socioprofessional, les dades són clares: propietaris i jornalers agrícoles són, de bon tros, la part més important de la població el 1860 i, tot i l'avenç del sector secundari, el primari va mantenir el seu pes. En aquest apartat es dedica una secció a treballar l'aportació de la dona a tot aquest món, de la qual no sempre es disposa de la informació adequada.

El tercer capítol ens parla de l'evolució del paisatge, tot i que en realitat és un capítol dedicat a concretar els canvis que es produeixen en l'agricultura. A finals del segle XVIII, les àrees regades eren puntuals, però el mercat barceloní havia introduït canvis en la gestió dels guarets i les rotacions per la demanda continuada que produïa. En aquesta data s'inicia l'especialització a través de l'expansió dels fruiters, hortalisses i plantes industrials com el cànem. S'hi detecten problemes amb els adobs que no són suficients, però, ben aviat, l'aportació d'adobs a aquesta agricultura ve de les latrines dels barcelonins. Es crea una xarxa de compravenda d'aquestes restes orgàniques, que són fonamentals. El regadiu n'és el gran transformador i dinamitzador. Primer a l'Esquerra i després a tota la resta. S'hi detecten canvis en la mida de les parcel·les –que es fan més grans i més eficients–, establiments de planters, camps d'experimentació, introducció d'adobs químics, noves eines i millores tècniques. La producció de fruita i verdura i, en part cereals, esdevé una autèntica revolució.

La transició nutricional comporta la introducció massiva del consum de llet i carn. Les vaques són una nova activitat i l'establació del bestiar es comença a veure en el nou con-

cepte de granja que es construeix a la zona. Barcelona continua sent el gran mercat, però, a poc a poc, a començaments del segle XX, es descobreix el mercat internacional. El Baix Llobregat i el Maresme, a través de comissionistes i fruiters, aprofiten el tren i el cabotatge per vendre tones de producte a bona part d'Europa. La Primera Guerra Mundial també ajuda a la internacionalització. Una agricultura pròspera amb oportunitats molt diversificades en què la crisi finisecular gairebé no es nota.

La quarta part està dedicada a l'estructura de la propietat, que ha estat profundament influenciada per l'especificitat de l'agricultura. S'utilitza l'excel·lent font dels amillaments que es van fer des de 1852 i es reconstrueix com està repartida la terra. A grans trets, els petits pagesos (fins a 3 ha), que són el 76% del total, controlen només el 19%, i el 8%, el 63,3%. Distribució desigual, però, quan es calcula l'índex de Gini, surt un índex de 0,6 per sota d'altres zones i del 0,4 a l'esquerra del Llobregat, on l'estructura de la propietat ha estat molt més modificada. Amb el pas del temps s'hi detecta un increment dels propietaris. El treball no pot avançar sense precisar que uns percentatges elevadíssims de terra estaven en mans de propietaris barcelonins que, al llarg dels anys, havien invertit en la compra de terres. Refugi i rendibilitat produïda per una determinada agricultura. Aquest és un tema clau perquè explica la gran quantitat d'arrendaments, però també que a finals del segle XIX alguns d'aquests grans propietaris van començar a desfer-se'n perquè van intuir que la rendibilitat era en altres llocs. I això, en un entorn d'agricultura pròspera en els primers anys del segle XX, fa que molts masovers i petits pagesos accedeixin a la propietat de la terra. A la rendibilitat agrícola cal afegir les noves oportunitats que les economies pageses tenen en l'economia urbana, ja que moltes dones van a treballar a les fàbriques. Els jornalers, ben descrits en un altre apartat, no apareixen aquí i seria interessant alguna reflexió sobre la seva evolució i ressitució en aquest entorn. La desigualtat en l'accés a la terra és evident, però l'agricultura intensiva tendeix a apaivagar-la.

Quins contractes es feien servir per conrear la terra en un espai d'agricultura tan dinàmic? L'antiga emfiteusi es manté viva perquè molts dels propietaris tenien el domini útil i han de liquidar l'antic domini directe, però la urbanització es fa fent servir aquest contracte per accedir a les parcel·les, i en zones més de secà i poc productives s'estableixen pagesos amb la voluntat de lligar-los a la terra. La rabassa morta és minoritària perquè el conreu de la vinya queda cada vegada més restringit a àrees concretes. Els dos grans contractes són la parceria i l'arrendament. La rabassa i la seva llarga durada tenen sentit quan s'ha de retribuir una plantació molt costosa i que tarda quatre anys a donar fruits; en canvi, la parceria s'ajusta més a plantacions de conreus que tenen un cicle més curt. Es paga habitualment el terç dels contractes. Són de durada curta o duren mentre les dues parts vulguin. Significa el 27% del total i la seva pràctica ha desplaçat la rabassa, en el cas de la vinya. Amb el pas del temps, la parceria va perdent pes fins a desaparèixer pràcticament d'algunes zones. L'arrendament és el gran contracte del regadiu. El 73% dels contractes ho són. Curta durada i pagament en diners. Aporta dades sobre el creixement del preu. La comercialització i monetització permeten aquest contracte, ja que el rendiment de la terra és molt elevat. Finalment, queda la gestió directa que fan els petits pagesos i els grans propietaris. Aquests, que viuen lluny, tenen un administrador que vetlla per la bona marxa dels arrendaments o de la gestió directa o potser alguns masovers que en treballen la terra. Entremig d'aquest món els jornalers agrícoles, alguns de purs, d'altres, petits pagesos que necessitaven alguns jornals i que es movien entre les oportunitats que aquest món oferia, que, com hem vist, eren moltes.

El darrer apartat se centra més en la conflictivitat i l'organització sindical d'aquest món pagès. Es constata un increment de la pressió fiscal al llarg del període i el conflicte fiscal que es va produir durant la fil·loxera, quan la caiguda de la riquesa topava amb el manteniment de les contribucions. La vida associativa de la pagesia s'aborda des de les german-

dats d'ajuda mútua molt populars a la zona, la formació de sindicats cooperatius interclassistes, les cooperatives de consum, la importància de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat i la Unió d'Agricultors del Baix Llobregat. Així mateix, aporta dades sobre les condicions de vida dels pagesos, el funcionament del mercat de treball, i tanca l'apartat amb referències al nou caciquisme de començaments del segle xx.

Com hem dit, el llibre, que està ben editat i amb nombroses fotografies, és una aportació imprescindible a la història agrària de Catalunya, ja que analitza una de les zones menys estudiades i perquè és una zona que va desenvolupar una agricultura especialitzada i orientada al mercat de Barcelona i a l'exportació, molt diferent d'àrees com la Catalunya interior, Girona, la Segarra o les terres de Lleida. És una peça més en el coneixement de les transformacions que van tenir lloc al llarg dels segles XIX i XX.

En tot el recorregut hem trobat a faltar l'esment a les masies baixllobregatines, segurament perdudes dins de les estructures de la propietat que l'autora estudia en detall i pel fet d'estar la majoria en mans de propietaris barcelonins, les figures dels masovers que, en aquest cas, potser tenien un paper important en el conreu de la terra. Masovers en una situació privilegiada que poden haver influït de manera evident en tot aquest canvi agrícola. S'insinua la influència del creixement, al final del període, de la urbanització que, per força, entra en col·lisió amb tota aquesta agricultura tan dinàmica. Un tema important per a altres recerques.

Un llibre molt recomanable que ens completa el trencaclosques de la història agrària de Catalunya.

Llorenç FERRER ALÓS*
Universitat de Barcelona

* Llorenç Ferrer Alós, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4031-8801>.